

az értékelő viszonyulás, de az az ironia távolító-relativizáló kiindulópontját juttatja érvényre. Az ironia ebben az értelmezésben egy nyelvileg kifejtett és így valamilyen kiindulópontból megkonstruált reprezentáció felülírása egy olyan – inkább implicit, mint explicit tette – kiindulópontból, amely megkérdőjelezi, de legalábbis relativizálja az adott reprezentációhoz kapcsolódó kiindulópont (perspektíva) értelmezés- és értékelésbeli megfelelőségét a résztvevők által feldolgozott kontextuális körülmények között.⁴⁸

Az *Esti*-mondatok harmadik lényegi jellemzője a rekontextualizáció, hiszen a folyamatos újraértelmezhetőség lehetőségét, illetve igényét testesítik meg. A kontextualizáció a relevánsnak tűnő háttérismeretek mozgósítása a diskurzus folyamatában.⁴⁹ Ennek keretében a befogadók esetenként rákényszerülhetnek arra is, hogy akár jelentősen módosítsák a kontextusról kialakított addigi elképzeléseiket. E folyamat a rekontextualizáció, amely egyértelműen kiemeli a kontextus létrejöttének dinamikus jellegét:

Estinek a „De most már basszál, az anyád kalóz úristenit!”-mondat számára kellett valamiféle szövegkörnyezetet találni.⁵⁰

Az *Esti*-mondatot azonban nem csupán az jellemzi, hogy az ironia érvényesítésével valamit új kontextusba helyez, azaz rekontextualizál. Az *Esti*-mondatok a rekontextualizációnak nem csak a kezdeményezői, hanem a célpontjai is egyben. Ahogy a fenti részben az idézetként szereplő mondat is mutatja, az *Esti*-mondatok „útra való” mondatok, amelyek figyelmeztetnek aktuális kontextusuk ideiglenességére, fenntartva az újabb és újabb kontextuális értelmezések lehetőségét. Az *Esti*-mondat diszkurzív sémájának a prototipikus megvalósulásai tehát azok az egy mondatból álló, ugyanakkor teljes figyelemirányítási aktusként elkülönülő metanyelvi reflexiók, amely ironikus attitűdöt juttatnak érvényre, és a rekontextualizáció lehetőségét aktiválják.

Lezárás

A tanulmány igyekszik számot vetni saját korlátaival. Nem adta részletező kifejtését, illetve leírását annak, ahogyan az *Esti*ben a műfaji sémák aktiválódnak, továbbá nem vetett számot részletesen a műfaji sémák aktiválódásaiból adódó következményekkel sem. Célja csupán az volt, hogy a funkcionális kognitív pragmatika kiindulópontjából néhány – mind az *Esti*, mind a műfajiság értelmezése szempontjából – relevánsnak tűnő kérdést megfogalmazzon, és azokra továbbgondolást érdemlő, illetve igénylő válaszokat javasoljon, legalábbis azok lehetséges irányát felvázolja.

⁴⁸ Az ironia részletes fogalomértelmezéséhez lásd TÁTRAI, *Pragmatika*, 1053–1058.

⁴⁹ A kontextus fogalmához lásd Uo., 927–952.

⁵⁰ ESTERHÁZY, *I. m.*, 395.

KRITIKÁK

PATAKI VIKTOR

Vaderna Gábor: *A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*

Az utóbbi évek irodalomtudományos kutatásaiban egyre fontosabb szerepet töltenek be az olyan kérdésmódok és vizsgálati irányok, amelyek az irodalom, s főként a költészet történeti változásait annak társadalmi használatán, beágyazottságán és szerepén keresztül helyezik az interpretációk középpontjába. A társadalomtörténeti perspektíva használata mindenekelőtt azáltal állíthatta új távlatba a költészet történeti vizsgálatokat, hogy olyan alap kutatás részének tekintette, amely az aktuálisan tárgyalt jelenséghez való hozzáférés különböző módjait teszi lehetővé, s ezáltal mintegy „megelőzi” az addigi ismeretek felhasználását vagy gyakorlati alkalmazását. A költészet történeti vizsgálatának esetében mindezt nyilvánvalóan az tette szükségessé, hogy a „régebbi” és klasszikus irodalom különféle hagyományainak változása és alakulása aligha érthető meg csupán forma- és esztétikatörténeti módosulások magyarázatából; valamint a rendelkezésre álló nagy mennyiségű dokumentum feldolgozása és irodalomtörténeti leírása sem nélkülözheti a komplex társadalmi folyamatok szétszalazását.

Vaderna Gábor *A költészet születése* című kötete éppen azáltal illeszkedik az említett kutatási irányok sorába, hogy az alcímbe feltüntetett időszak (*A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*) költészeti anyagát kifejezetten társadalomtörténeti szempontból tárgyalja. A címadás látszólag olyan totalizáló nagybeszélés lehetőségét veti fel, amely a költészet létrejöttének eredettörténetet végzi el, azonban ezt – többek között – már az alcím is relativizálja. Az ugyanis, hogy a 19. század első évtizedeire szűkül a kutatás fókuszja, azt a kérdést is felveti: mi történik a költészetrel ebben az időszakban. A cím és az alcím paradoxnak is tekinthető viszonyát tehát a költészet használatában beálló változások magyarázzák, vagyis a költészet különböző kulturális gyakorlatainak megjelenése és cseréje olyan társadalomtörténeti változásokhoz köthető, amelyek tulajdonképpen mégis a meg- vagy újjászületés folyamatát jelölik. Ez azonban egyáltalán nem „a” költészet születése, ahogyan ezt az utolsó fejezet explicit módon tárgyalja is (458.), hanem a *modern* költészeté. Ennek a folyamatnak és átalakulásnak a magyarázatához és modellálásához úgy jut el a kötet, hogy a különböző, egymás mellett élő, egymással sokszor a felismerhetetlenségig

összefonódó hagyományok továbbélését, hatását vagy éppen hanyatlását vizsgálja. Erre azért van szükség, mert a vizsgált korpusz kiterjedése és szerkezete voltaképpen megfordította a kutatás kezdeti irányát, ezáltal a cím és az alcím relációját is, hiszen a „születés” körülményeinek interpretációja előzetes esettanulmányok sorozatát követelte meg. A 19. század elején még létező hagyományok vizsgálata és a társadalomtörténeti kutatás tehát azért lépett a kezdeti célkitűzés helyére, mert a „születés” momentumának leírásához először számos irodalomtörténeti problémát kellett megoldani. Annak ellenére, hogy a kiindulópont megváltozásával különböző, a kötet módszertanát érintő dilemmák is felmerültek (heterogenitás, soknyelvűség, szétagoltság), amelyeket a rövid *Előszó* egyébként meggyőzően old fel, a két részből álló *Bevezetés* részletesen mutatja be és elemzi az említett problémákat.

A *Bevezetés* első, *Harmónia és diszharmónia a klasszikus magyar irodalom történetében* című egysége azt a hiátust kívánja értelmezni, amelynek következtében a 19. század elejének magyar lírája kiesett az irodalomtörténeti leírásokból. Ebben az esetben korszakretorikai és narratológiai szempontból is arról van szó, hogy Toldy Ferenc öröksége nyomán 1772 és az 1830-as évek eleje olyan fordulópontokat képeznek, amelyek jelentősen befolyásolják a köztes évtizedek irodalmi teljesítményének megítélését. Vaderna itt – Toldy szövegeivel kapcsolatban – olyan kritikai megoldást választ, amely a Toldy-féle irodalomtörténet hanyatlásra és építésre alapozó metaforikus oppozícióját hasonló logikával és értelmezői nyelvvel igyekszik megkérdőjelezni. Ez olyan sikeres vállalkozásnak mondható, amelyben egyszerre mutatkozik meg Toldy félreértésre épülő narratívája és más irodalomtörténetek pozíciói is (többek között Farkas Gyuláé, Szerb Antalé, Horváth Jánosé). Az a megállapítás, hogy a vizsgált időszak a hanyatlással, az „átmeneti” jelleggel vagy kizárólag a nyelvújítással kapcsolódik össze, végső soron nem magyarázza meg, hogy „Mi történt Csokonai és Vörösmarty között”. (27.) Ezt a helyzetet csak tovább bonyolítja, hogy a 19. század első évtizedeit még a hazai historiográfiában vagy a politikatörténetben is csak az 1830-as évek eseményeit előkészítő fázisként értékelték. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az „alapító” elbeszélést követő irodalomtörténetek ne éltek volna különböző javaslatokkal a vizsgált időszak „önálló” leírására, azonban – ahogyan ezt Vaderna könyve behatóan tárgyalja – a klasszika és romantika közé szoruló periódust még a biedermeier (látszólag jól működtethető, valamilyen szintézisre törekvő) fogalmával sem lehet kellőképpen megragadni, hiszen annak „nincsen poétikája” és kutatása is olyannyira szerteágazó, hogy szinte „semmit sem jelent”. (35.) Az egyedül működőképesnek tűnő módszert a *történeti poétika* szempontrendszer biztosítja annak ellenére, hogy nem bizonyult hosszú életűnek a tárgyalt korszak leírását végrehajtó kísérletekben. Ezt a megközelítésmódot Vaderna – Szegedy-Maszák Mihály nyomán – a költői dikció, az eszme- és formatörténet, valamint a komparatív szemlélet alapján alkalmazza a vizsgálat további részeiben.

A *Bevezetés* második, *Mit hagyományozott a 18. század a 19. századra?* című egysége azáltal helyezi előtérbe ezeket a szempontokat a 19. század első évtizedeinek költészeti vizsgálatában, hogy a történeti-poétikai módszer jelenléte mellett az angolszász szaktudományos praxisra jellemző szisztematikus kutatást végez. Az alfejezet az előző

rész eredményeinek összefoglalása után tehát olyan orientáló kérdéseket fogalmaz meg, amelyek a szöveg elrendezését és felosztását is „kulcsszavak” kiemelésének mintájára végzik el. (Ez az eljárás voltaképpen a kötet összes esettanulmányának logikai felépítésére jellemző marad). Ezt a módszertani megoldást nyilvánvalóan az tette indokolttá, hogy az egyes hagyományvonalak feltérképezéséhez és leírásához egy jól áttekinthető, dinamikus rendszer létrehozására volt szükség, mivel a vizsgált líra-történeti változások az intézményi keretek létrejöttével párhuzamosan mentek végbe. Bár kétségtelen, hogy a leírás némiképp statikussá teszi és megmerevíti a rendszer dinamikus struktúráját, a szerző itt mégsem olyan megoldást választ, amely a „hosszú hagyományok” és a „korspecifikus” jelenségek keresztmetszetében rögzíthetné a modern költészet születésének koordinátáit. Mivel a folytonos alakulás hangsúlyozása a cél, ezért ebben az esetben nem az egymásra következés, hanem sokkal inkább a mellérendelés logikája érvényesül – s kétségtelenül ez a fejezet egyik legnagyobb erénye. A „hosszú hagyományokat” három olyan rögzített poétikai tradíció (rendi költészet, közköltészet és vallásos költészet) képezi, amelyek a 19. század elején az irodalom „klasszikus”, ám nem annyira letűnt hagyományaiként tűnnek fel, mint inkább olyan esélyként és horizontként, amely felől az időszak költészete egyáltalán megérthető. A vizsgálat középpontjába tehát az a kérdés kerül, hogy miként alakulnak át és mit hagyományoznak az 1830-as évekre a fent megnevezett tradíciók. A rendi költészet átalakulása a nyilvánosság szerkezetének változásával áll szoros összefüggésben, hiszen a „reprezentatív nyilvánosság formáit egy polgári nyilvánosság veszi át” (53.). Ennek a folyamatnak a leírása egyrészt a társadalmi kommunikáció feltételrendszerének, az iskolai műveltségnek és a versírói gyakorlatnak a vizsgálatát igényelte, másrészt a főúri költészet különböző formáinak bemutatását készítette elő. Nem véletlen, hogy tematikus és műfaji megközelítésben főként a sírfeliratok, gyászénekek, nászdalok és dicsérő énekek alkotják a kutatás tárgyát. Ahogyan az is nyilvánvalóan tűnik, hogy az erkölcsi fejtegetések, az etikai-politikai diszkurzus és a többnyelvűség kérdése sem választható el a rendi költészet vizsgálati tartományától. A társadalmi nyilvánosság szerkezeti változásának következtében ugyan a „hosszú hagyomány” egyik legfontosabb összetevője fokozatosan eltűnik az irodalomról való beszédből, azonban a kulturális gyakorlatokban tovább él.

A rendi vagy főúri költészethez hasonlóan a közköltészet is rendelkezik reprezentatív funkciókkal, viszont ezek egy kisközösség szokásaihoz, igényeihez és gyakorlataihoz kapcsolódnak. Vaderna azonban a látszólagos hasonlóságok ismertetésén keresztül egy olyan törésvonal bemutatását készíti elő, amely nemcsak formai vagy reprezentatív szempontból választja el a közköltészetet a rendi költészettől, hanem azért is, mert az alapvetően a kézirat közegében létezik. A szerző ezzel egyszersmind azt is megindokolja, hogy a közköltészet miért „maradt rejtve” (59.) hosszú időn át az irodalom- és folklórkutatásban. Már ezen a ponton előkerül a közköltészet meghatározásának az a lényeges problématikája is, amelyet a kötet második nagy fejezete részletesen is tárgyal, vagyis, hogy nem választható el élesen a költészeti gyakorlat egyéb formáitól. A népköltészethez való viszonya, a variabilitás, valamint a közösségi használat és a szerzőség kérdése ugyanis olyannyira megnehezítik a definitív leírást,

hogy jelentősége és hatása részletes alapkutatás nélkül felismerhetetlen volna.¹ A köz-költészet kutatásának nehézségeit mutathatja az is, hogy a különböző felfogások is csak hasonlító szerkezetben képesek modellálni annak működését főként talán azért, mert a köz-költészet nem az alkalmi költészet és a rendi reprezentáció formáitól különböző nyilvánosság keveréke, hanem maga is olyan közvetítő közeg, amely a regiszterek közti kulturális cserefolyamatok indikátora és katalizátora is egyszerre. Ezáltal éppen a köz-költészet lesz az egyik oka annak, hogy költészet *használatának* kérdése válik az interpretáció alapjává.

A „hosszú hagyományok” harmadik iránya (a vallásos költészet) egyrészt a laicizálódás fogalmának segítségével magyarázható, másrészt pedig a rendi költészet összefüggésében érthető meg leginkább, tárgyalása azért kap mégis kisebb szerepet a kötetnek ezen részében, mert az intézményesülő társadalmi használat és kommunikáció szempontjából sok hasonlóságot mutat a rendi költészet működéssel. Mindez nem jelenti azt, hogy Vaderna kötetében kisebb jelentőséget tulajdonítana ennek a tradíciónak, sőt, az esztétörténeti kérdéseket, a szekularizáció vagy az átjárhatóság problémáját szintén tárgyalja, azonban a polgári nyilvánosságba történő átmenet és az újabb poétikai változások megjelenése miatt ez a hagyományvonal „hallgat el” leginkább a 18–19. századi költészet szerkezetváltozásában. A „hosszú hagyományok” átalakulásában végső soron a külföldi minták és a társadalmi-kulturális módosulások játszanak szerepet. A „korspecifikus” jelenségek közül a versújítás – többek között a prozódiai viták által – a nemzeti identitással, a neoklasszicizmus és érzékenység az imitáción keresztül az antik költészeti tradícióval, a bárdköltészet pedig egy újszerű szerepmóddal kialakítása következtében az adott közösség kulturális emlékezetének medializáltságával áll szorosabb kapcsolatban. A kötet ezeken kívül röviden vázolja az „íróbarátok” és a „mesterkedők” jelenségét és hatását; előbbi megnevezés a „test-órírók” körére utal (persze, ez csak a közkeletűbb, ám pontatlanabb meghatározása), valamint a kommunikáció azon gyakorlataira, amelyekben a költészet az egyén nevelésére szolgál.² Az utóbbi (eredetileg) pejoratív fogalom pedig az alkalmi jellegű költészet művelőinek például a versújítók csoportjához képest lazább szerveződésű közösségét jelöli. A *Bevezetés* második részének ilyen mértékű tárgyalása azért volt megkerülhetetlen e recenzióban, mert a kötet további fejezetei az itt kifejtett dinamikus rendszer egyes elemeit bontják ki, vagyis a kötet felépítése egyfajta mise en abyme működéséhez hasonló logikát érvényesít.

A kötet első fejezete ezáltal a rendi költészetet a politikai intézményrendszer, a politikai kommunikáció és az irodalom funkcióváltásainak vonatkozásában tárgyalja. Ennek vizsgálata éppen azért tekinthető kiemelt jelentőségűnek, mert „[...] a rendi politika 18. századi keretei nem igazán módosulnak, a kulturális élet azonban nagymértékű intézményesedést mutat” (90.). A rendi intézmények társadalmi szokásaiban

¹ Mivel ez Vaderna Gábor egész kötetében jelentős szerepet tölt be, érdemes kiemelni, hogy ez az alapkutatás Küllös Imola és Csörsz Rumen István munkáinak köszönhető. Utóbbi szerző monográfiája kínál olyan javaslatot a köz-költészet szerkezeti működésének leírására, amelyet *A költészet születése* applikál.

² Kifejezetten fontos az „íróbarátok” társalgás általi neveléseszményében, hogy „a költészet történetében talán itt először lesz a vers önmagában és önmagáért értékes” (75.).

bekövetkező változás paradox módon megy végbe, hiszen a nyilvánosság formáinak átalakítása éppen a rendi költészet háttérbe szorulását hozza magával. Innen nézve nem véletlen, hogy éppen a rendi költészet vizsgálata teszi ki a kötet legnagyobb részét, hiszen a társadalmi szokásrendeknek és az irodalmi élet alkalmainak fokozatos szétcsúszása a kiemelt reprezentatív események interpretációjával jár együtt. Az említett funkcióváltást abban is tetten lehet érni, hogy ami a 18. században egy temetésre írott búcsúztató vagy egy lakodalmi köszöntés esetében még irodalminak számít, az a 19. század második felére már éppen az attól való távolságot jelezheti. Ez tulajdonképpen a *poeta* és a *versificator* terminusai által jelölt területek hirtelen szétartásán keresztül is bemutatható. A kötet első fejezete ilyen módon nemcsak az irodalomtörténeti leírások revíziójára ad lehetőséget, hanem az „értelmiségi szerepkörök kialakulásának korai történetének” (92.) értelmezésére és bemutatására is. Az első fejezet első, *Beiktatás* című része Rudnay Sándor (esztergomi) érseki kinevezésének a példáján keresztül kívánja szemléltetni a beiktatási alkalmakhoz kapcsolódó rendi költészet működését. Erre az eseményre óriási számban, különböző nyelveken és eltérő társadalmi státuszú szerzőktől érkeztek laudációk, melyek közül nagyon sok szöveg nyomtatásban is fennmaradt. Vaderna számos latin és magyar textust (továbbá német és szlovák darabot is) említ, főként azok toposzkészletének és az azokat átadó személyeknek az ismertetésén keresztül. Annak ellenére, hogy a rendi költészetnek ebben a specifikus esetben kevésbé a szövegek poétikai-textuális működése, mint inkább az író vagy a laudációt készítő személye a fontos a társadalmi nyilvánosság reprezentációja szempontjából, kérdéses marad: ki olvasta valójában ezeket a szövegeket. Nyilvánvalóan nem áll rendelkezésre megfelelő olvasásszociológiai vizsgálat, azonban nem egyértelmű, hogy mennyiben tekinthető ugyanazon költészet részének az olvasatlan szöveg, az, amelyik nem hangzott el az adott alkalmon, és pusztán a vers *ígérete* által tölti be laudációs funkcióját, mint az egyéb alkalmakhoz kapcsolódó vagy akár ténylegesen (fel)olvasott társai. Ahogyan az is problematikus lehet, hogy miképpen vizsgálhatók vagy hogyan érthetők egyáltalán azoknak a szövegeknek, akik egész életükben csak egyszer, egyetlen számukra jelentős eseményre írtak. Mindezt voltaképpen azáltal oldja fel és magyarázza Vaderna könyve, hogy a költői szöveg pusztán használati tárgyként vesz részt a különböző társadalmi gyakorlatokban, vagyis a vizsgált időszak leírásában annál nagyobb történeti jelentőséggel rendelkezik.³

Az első fejezet második része az esküvőkre írott köszöntők részletes vizsgálatát hajtja végre. Az *epithalamium* és az *encomium* műfajainak poétikatörténeti és etikai vonatkozásait József nádor és Alexandra Pavlovna, valamint Gróf Rhédey Lajos és Patay Zsuzsanna házasságkötésén keresztül értelmezi az alfejezet. Az esküvői köszöntők olyan közösségi megszólalást feltételeznek, amely – Vaderna szerint – a bárdköltészet formáival kapcsolódhat össze, tehát esetükben a rendi költészet „hosszú hagyománya”

³ A hatástörténeti szempontrendszer felől mégis érdemes volna részletesebben tárgyalni, hogy ebben az esetben valójában mi érthető meg az efféle költészetből, ha ez poétikatörténeti szempontból kevésbé releváns, azonban a társadalmi nyilvánosság szerkezetében vizsgálva bizonyos esetben még ma is az. Ehhez vö. Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika*, ford. BONYHAI Gábor, Osiris, Budapest, 2003², 335–338.

és a bárdköltészet későbbi szerepmodellje közti dinamikus közvetítés is felmutatható. Annak magyarázatát, hogy a fejezetben (és a kötet további esettanulmányainak felépítésében) az esküvői köszöntők tárgyalásakor miért van szükség a hosszú életrajzi betétek általi kontextualizálásra,⁴ nem csak a társadalomtörténeti perspektíva adja. Mert amíg az előző alfejezetben (a rendi reprezentáció és az alkalom kitüntetettsége miatt) Rudnay beiktatásának eseményéhez jelentősen hozzájárult a vallási és világi viszonyrendszer felmutatása, itt egyedül Rhédey esetében van ennek lényegesebb szerepe. Itt tehát sokkal inkább arról lehet szó, hogy Vaderna egyrészt kifejezetten olyan szereplőket mutat be, akik személyükben is összekötik a könyv egyes fejezeteit, hiszen például Rhédey, Teleki vagy Kazinczy „visszatérése” a különböző vizsgálati irányok közötti dinamikus közvetítést garantálja, másrészt pedig a szerzői biográfiák egyfajta mikro-történetként épülhetnek be az irodalomtörténeti narratívába.

A fejezet harmadik, *Temetés* című része halotti verseket, *epicedium*okat és *epitaphium*okat vizsgál, amelyek a „temetési költészet reprezentációs lehetőségeit” (174.) és azok poétikai érintkezési pontjait mutathatják be, Alexandra Pavlovna és Gróf Teleki József halálán és temetési szertartásán keresztül. Ez az alfejezet azért is tartható az első egység egyik legsikerültebb részének, mert itt az egyes versek interpretációja is szignifikánsnak bizonyul. Egyfelől azért, mert a göttingai egyetem olyan kapcsolatok találkozási helyeként jelenik meg, amely magyarázza, hogy a különböző gyászbeszéddek és halotti versek honnan nyerték poétikai-retorikai impulzusait, s ez a korabeli művelődés szerkezetén kívüli hagyományok jelenlétét is láthatóvá teszi. Másfelől pedig itt kerülnek elő egy antropológiai váltásnak, a könyv későbbi fejezeteiben is centrális szereppel rendelkező *virtus*nak, a személyességnek és az érzékenységnek is az első nyomai.

A fejezet negyedik része (*Mecenatúra és professzionalizáció*) az eddigi részek vizsgálataitól eltérően a rendi reprezentáció feltételrendszerével, a szövegek megjelenését és nyilvánosságba történő belépését elősegítő folyamatokkal foglalkozik. Itt a különböző textuális stratégiák (paratextusok, peritextusok, dedikációk) szerepének értelmezésén keresztül olyan teoretikus és történeti problémák, jelenségek kerülnek elő, amelyek az irodalmi kommunikáció működését is meghatározzák. Ami itt a modern költészet születésének előkészítő állomásaként jelenik meg, az nem más, mint a könyvtörténeti változások és a szerzői funkció átalakulása. Az, hogy a szerzőség létrejöttét és az írói professzió kialakulását a „paratextusok funkcióváltásán keresztül” (209.) mutatja be a szöveg, a kötet egyik legnagyobb teljesítményének tekinthető. Az eddigi szempontokon kívül a specializáció és a piacodosás folyamatának következményeit is Vályi Klára költészetének vizsgálatával teszi beláthatóvá. Ebben a részben azonban nem csak a korábbiaknál részletesebb versinterpretációkkal találkozhat az olvasó. A kötet logikai-retorikai felépítését és Vaderna értelmezői és narrációs stratégiáját tekintve még ennél is fontosabb az, hogy a már említett szerzői portrék megrajzolása és történeti bemutatása valóban létrehozásként mutatkozik meg. Azzal, hogy a kötet kijelöli az egyes szerzőket (mint az irodalmi professzionalizáció útjára

⁴ Ezalól nyilvánvalóan kivételt képeznek azok a részek, amelyek vagy a társadalmi folyamatok összetettsége miatt, vagy a kevés ismeretanyag bővítése érdekében veszik igénybe a biográfiai adatok leírását.

lépett személyeket), és az éppen „megszülető” modern irodalomhoz kapcsolja őket, a 19. század elejének névtelenségéből azért és úgy emeli ki őket, hogy – a szerzőség funkcióváltásának kiemelésével – egy irodalomtörténeti elbeszélésbe írja vissza az immár modern szerzők csoportját. Vályi Klára három epitaphiumának összekapcsolásából és értelmezéséből az derül ki, hogy a személyesség és az önreflexív versbeszéd megjelenése már a modern költészet születésének egyik mozzanataként érthető. Innen nézve az első fejezet ötödik része (*Főúri költészet*) már a modernség „kritériumainak” perspektívájából is olvasható. A kötet egyik legfontosabb szereplőjének, a több fejezetben és összefüggésben is feltüntetett Teleki Ferencnek a versírói gyakorlata kerül a főúri költészet vizsgálatának középpontjába. Teleki főként azért lehet ilyen fontos aktora a fejezetnek, mert különböző hatások kulminációs pontját jelenti. Költői tevékenységében összekapcsolódhat egymással a *gentleman* eszmény, a csiszoltság (politikai és arisztokratikus) diszkurzusa, a neoklasszicizmus és az érzékenység, de még a *silvae*-kompozíció is, s ezáltal kulturális-társadalmi és intézményi változások megjelenítésének „tárgyává” válik. (Ez a kiterjedt kapcsolati háló, és főként a Teleki család komplex szerepeltetése azonban sok esetben megnehezíti az olvasást).

A közköltészet vizsgálatát a *Bevezetés*ben felmerült problémák mentén hajtja végre a második fejezet. A popularitás, a folklór és a népi költészet vizsgálatán, valamint főként Burke kutatásainak mérlegelésén keresztül mutatkozhat meg annak a jelentősége, hogy a közköltészet pusztán „rétegitöltésre” szolgáló fogalomból kiemelt kultúrtechnikává válik. A közköltészet darabjainak már a korai gyűjtésében is éppen az volt meghatározó szempont, ami a szerző kutatásának is alapvető kérdése: használatuk. Ez a megközelítés viszont meglehetősen szerteágazó, ugyanis a szövegvariánsok folyamatos, több regisztert érintő mozgása sokszor (akár például kéziratos források hiányában) követhetetlennek bizonyul. Vaderna egy konkrét példára alapozó vizsgálata ennek a „kulturális transzfernek” a sokrétű és dinamikus működését mutatja be, vagyis azokat a cserefolyamatokat, amelyek a társadalmi elit kultúrája és a népi kultúra között, a szövegek használati formáit újraértve és módosítva zajlanak, és amelyek a 19. századi líranyelvben a dalköltészet pozícióját kialakítják.

A kötet harmadik és egyben legrövidebb fejezetét a *Verselő egyháziak* című rész alkotja. A kutatás nehézségei miatt a szerző itt is „csupán egy kutatási irány halvány körvonalazására” (315.) vállalkozhat, s ilyen módon Szilágyi Mártonnak, a kötet egyik legsűrűbben hivatkozott szerzőjének kritikai észrevételein keresztül tárgyalja a régi magyar és a klasszikus irodalom közti „léptékváltás” következményeit. Kis János szövegei és levélváltásai arra szolgáltatnak példát, hogy a vallási etika és a költészet még a 19. században is szorosan összetartoznak, hiszen a vallás és az ész kapcsolatát a költészet képes közvetíteni. A költői praxis ilyen módon a vallásgyakorlatokhoz hasonló. A költészet születésének negyedik (*Érzékenység*) és ötödik (*Bárdköltészet*) fejezete már közvetlenül a modern kultúrát konstituáló jelenségek vizsgálatával foglalkozik. Az érzékenység tipológiájának esetében azonban az derül ki, hogy modernségét elsősorban fogalmi nehézségek szavatolják. Vaderna ennek az alapvetően 18. századi fenoménnek a különböző megközelítési módjait mutatja be, s ezzel összefüggésben azt a széles spektrumot vizsgálja, amelyen az érzékenység nem választható el egykönnyen

az együttérzés, az etika és az érzékiség területeitől. Voltaképpen ezt támasztja alá az is, hogy az angolszász tudományosságban is éppen ez a teoretikus határolatlanság jelenik meg (a sense, sensibility, refinement, feeling fogalmainak különbsége által). Az alfejezet az eddigi kutatási eredmények bemutatását követően a sztoikus etika és a *virtus* fogalmkörének értelmezését hajtja végre, kiemelve ezáltal a közösségi identitás szerepének az egyéni viselkedés javára történő csökkenését. Ez a folyamat a dal funkciójának változását és presztízisének növekedését három „narratív szállal is bíró lírai ciklus” (358.) interpretációján és összevetésén keresztül mutathatja meg (Kisfaludy Sándor *Himfy*-szövegei, Csokonai Lillája és Sebestyén Gábor *Tubája*). Az egyén társadalmi hasznosságának és a szerelmi költészet antropológiájának kérdései ezen a ponton már egy polgári kultúra részét képezik. A *Bárdköltészet* című ötödik fejezetben olyan költői szerepmoddell kialakulásáról van szó, amely nemcsak a századelő „korspecifikus” tüneteként jelenik meg, hanem a 19. század egyik legfontosabb diszkurzusaként. A bárdköltészet „időszembesítő” perspektívája egyrészt a nemzeti identitás és emlékezet fenntartását célozza, másrészt pedig a különböző hagyományok és kommunikációs formák összekapcsolását teszi lehetővé. Azzal, hogy a fejezet Berzsenyi költészetén keresztül az eddig tárgyalt költői gyakorlatokat és a zseniesztétika térnyerését is egyszerre magyarázza, kifejezetten egy olyan, a költészet használatának változásaiból származó lehetséges „kifutást” vázol fel, amely még a 19. század második felében is jelentős poétikai érvénnyel rendelkezik. A tárgyalt fejezetben olvasható részletes szövegelemzések és a szerző általi forráskutatások eredményei pedig arra engednek következtetni, hogy a Berzsenyi-líra kutatása önálló kötetben nyeri majd elvégleges formáját.

A kötet záró és egyben címadó fejezete (*A költészet születése*) tulajdonképpen az eddigi vizsgálat mérlegeléseként és összegzéseként olvasható. Ez azonban nem vagy nem annyira a befejezések „megszokott” logikáját követi, mint inkább egy implicit ajánlattétel megfogalmazását. Amennyiben az irodalomtörténeti narratíváknak kiemeltetett szerzőkre van szüksége egy korszak konstrukciójának megalkotásához és legitimálásához, akkor érthető, hogy a 19. század első évtizedeinek leírása sem jöhet létre reprezentatív alak(ok) szerepeltetése nélkül. Vaderna ezt a személyt – McGann könyvének struktúrája és célkitűzése alapján és annak mintájára – Sebestyén Gáborban találja meg. Sebestyén költészete ezáltal nemcsak „unalomúzóként” (459.), hanem az említett irodalomtörténeti hiátus kitöltéseként jelenhet meg. *A költészet születésében* felépülő rendszer voltaképpen ezáltal ad az eddigiektől eltérő megoldási javaslatot a vizsgált időszak leírására, vagyis a társadalomtörténeti kutatás egy potenciális hozadéka az anonimitásból kilépő szerző felemelkedése volna.

Függetlenül attól, hogy ez a kísérlet sikeresnek bizonyul-e, Vaderna Gábor monumentális, óriási apparátust mozgató munkája valóban olyan alaputatásnak minősíthető, amely a történeti-poétikai vizsgálatok és a 19. századi magyar líra kutatói számára megkerülhetetlen.

(*Universitas, Budapest, 2017.*)

Kazinczy Ferenc: *Magyarországi utak*, s. a. r. Orbán László

Kazinczy Ferenc munkássága, életének folyása a magyar irodalom leginkább tanulmányozott és feldolgozott tárgyai közé tartozik. Az evvel kapcsolatos kutatások és kiadások halála után szinte azonnal megkezdődtek, Bajza József és Toldy Ferenc közlésében összegyűjtött műveinek első sorozata már 1836-tól öt kötetben az olvasók elé került. Hamarosan levelezésének első válogatása, majd prózai munkái folytatták a sort. A 19. század második felében és a 20. században ha nem is a túl gyakran, de a folyamatosan megjelenő szerzők közé tartozott. Elkötelezett irodalomtörténészek foglalkoztak munkáival vagy azok egy részével; jelentős recepciós irodalom alakult ki életműve körül, amely azonban inkább az életútra, a személyiségre, az irodalmi szerepvállalásra, valamint a kapcsolattörténetre és a nyelvújítóra koncentrált, kevésbé önálló műveinek interpretációjára.

A folyamatos szakmai érdeklődés ellenére sem lehet azt mondani, hogy Kazinczy életműve teljes egészében ismert lenne – gondoljunk például a több közgyűjteményben lévő, szövegében és keletkezésében igen változatos kéziratanyagra. A Debreceni Egyetem Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoportja immár harmadik pályázati ciklusában törekszik a fehér foltok eltüntetésére, részben a korábbi kiadásokra és szakirodalomra reflektálva, részben a szövegkiadás genetikus irányzatát és technikáját adaptálva; a nyomtatott kiadások mellett egyúttal elektronikus közlésben is megjelentetve eredményeit. Utóbbival, amely több menüpontban a *Kazinczy Ferenc műveinek kritikai kiadása* című honlapon látható,¹ új szint hoznak a hazai kritikai kiadások rendszerébe. Itt többek között az új, nyomtatott változatában tipográfiailag is csinos kritikai kiadás kötetei érhetők el elektronikus (xml- vagy pdf-) változatban; emellett – többek között – az első kiadások digitalizált hasonmása, a 2009 óta tartó munka során keletkezett tanulmányok bibliográfiája, egy rendkívül értékes, könyvekből és folyóiratokból, hírlapokból álló, ugyancsak digitális gyűjtemény a Debreceni Egyetemi Könyvtár állományából várja a kor és Kazinczy életműve iránt érdeklődőket.

Az új kritikai kiadás már több kötetet közreadott, köztük az életmű központi darabjai – a *Fogságom naplója*, a *Pályám emlékezete* és idén a *Költemények* két kötet – is szerepelnek. Hozzájuk képest a *Magyarországi utak* kissé háttérben áll, noha tartalmi vonatkozásaiakon túl keletkezéstörténetük is számtalan érdekességgel szolgál. A kötet három, különböző időben keletkezett, nyomtatott és kézíratos változatokban is fennmaradt szöveget tartalmaz. Az első és a második – az 1789-es észak-magyarországi

¹ http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/kazinczy/elektronikus_kiadasok.php